

BEJ

مجله اخلاق زیستی

دوره دهم، شماره سی و پنجم، ۱۳۹۹

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/be>

مقاله پژوهشی

مطالعه تطبیقی حقوق حیوانات بر اساس آموزه‌های اسلامی

امیرعباس مینایی^{۱*}، ناصر صادقیان^۲، محمدحسن دشتی خویدکی^۳

۱. استادیار گروه زیست‌شناسی دانشگاه پیام نور، تهران، صندوق پستی ۳۶۹۷-۱۹۳۹۵، ایران.

۲. مربی گروه معارف دانشگاه پیام نور، تهران، صندوق پستی ۳۶۹۷-۱۹۳۹۵، ایران.

۳. استادیار فیزیولوژی ورزشی، گروه تربیت بدنی دانشگاه پیام نور، تهران، صندوق پستی ۳۶۹۷-۱۹۳۹۵، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: اعتقاد به حقوق حیوانات و حمایت از آن در دنیای غرب و فضای علمی و پژوهشی سابقه‌ای کم‌تر از ۳۰۰ سال دارد. این در حالی است که بیش از هزار سال پیش این حقوق در اسلام به رسمیت شناخته شده است. این مطالعه با هدف مقایسه بیانیه جهانی و آموزه‌های اسلامی درباره حقوق حیوانات صورت گرفته است.

مواد و روش‌ها: در پژوهش حاضر، بر اساس شاخص‌هایی همچون حفاظت و امنیت حیوانات، احترام به حق زندگی آن‌ها و... به مقایسه‌ای تطبیقی بین آموزه‌های اسلامی و بیانیه یونسکو در خصوص حقوق حیوانات پرداخته شده است. این پژوهش با رعایت اصل صداقت و امانتداری در تمام گزارش‌ها و ارجاعات و بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای و جستجو در پایگاه‌های علمی معتبر خارجی و داخلی، به صورت تحلیلی و توصیفی انجام گرفته است.

یافته‌ها: پس از بررسی دیدگاه‌های فلاسفه غربی در خصوص حقوق حیوانات، که نشان داد قرن‌ها طول کشیده تا حقوق حیوانات در غرب به رسمیت شناخته شود، در بخش دوم یافته‌ها به مقایسه محتوای ۱۰ ماده‌ای بیانیه حقوق حیوانات منتشرشده در یونسکو با مستندات اسلامی متناظر با آن پرداخته شده است.

ملاحظات اخلاقی: در تدوین این تحقیق حفظ اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

نتیجه‌گیری: ضعف در آموزش مفاهیم دینی در حوزه اخلاق زیستی، به بروز رفتارهای زشت اجتماعی همچون تخریب محیط زیست، حیوان آزاری و... منجر خواهد شد. جا دارد با توجه به وجود پیشینه غنی فرهنگی و مذهبی در خصوص رعایت حقوق حیوانات و اخلاق زیستی، برنامه‌ای جامع برای آموزش مفاهیم اخلاق زیستی در سطح مؤسسات آموزشی کشور فراهم شود.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۹/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۳/۱۰

تاریخ انتشار: ۹۹/۰۴/۲۹

واژگان کلیدی:

اخلاق زیستی

اسلام

حقوق حیوانات

* نویسنده مسئول: امیرعباس مینایی‌فر

آدرس پستی: ایران، تهران، دانشگاه پیام نور.

تلفن: ۰۲۱ ۲۲۴۸ ۵۲۵۷

نمابر:

پست الکترونیک:

aaminaeifar@pnu.ac.ir

۱. مقدمه

استفاده از حیوانات برای انتفاع انسان قدمتی به اندازه خلقت بشر دارد. در طول تاریخ، استفاده از حیوانات به عنوان منابع غذایی، پوشاک، حمل و نقل، تفریح، درمان و... رواج داشته است. سالانه میلیون‌ها حیوان توسط انسان‌ها به منظورهای مختلف کشته یا اسیر می‌شوند، هرچند آمار رسمی و دقیقی درباره تعداد حیوانات مورد استفاده توسط انسان وجود ندارد، ولی برخی تخمین‌ها حاکی از آن است که هر ساله بالغ بر ۱۰۰ میلیون حیوان فقط در آزمایشگاه‌های تحقیقاتی در سطح جهان مورد استفاده قرار می‌گیرند، این رقم با در نظر گرفتن صنایع گوشت، چرم، شکار و... رقمی بسیار بیشتر را نشان خواهد داد (۱). با توجه به این موضوع اهمیت بحث اخلاق و حقوق حیوانات به خوبی آشکار می‌شود، امروزه در حوزه اخلاق کاربردی، شاخه‌ای به نام اخلاق حیوانات (Animaethics) ایجاد شده که به طور جدی به رفتار انسان‌ها نسبت به حیوانات می‌پردازد و در پی تصویب قوانینی در جهت حمایت از حقوق حیوانات است، تا هم تعداد کم‌تری از این موجودات قربانی شوند و هم درد و رنج آن‌ها در تعامل با انسان‌ها کاهش یابد (۲).

قوانین رعایت حقوق حیوانات که در دهه‌های اخیر در غرب تصویب شده و در کشور ما نیز مورد تأیید و تصویب قرار گرفته است، گستره‌ای وسیع از حقوق حیوانات آزمایشگاهی را شامل می‌شود، اما در بین حوزه‌های مختلف حقوق حیوانات، حوزه مربوط به تحقیقات زیستی و آزمایشگاهی ویژگی خاصی دارد و آن الزام عملی رعایت حقوق حیوانات برای دریافت کد اخلاق است. در سطح جهانی در هیچ کدام از حوزه‌های حقوق حیوانات مانند بحث شکار، کشتارگاه‌ها، صنایع فراوری و دام و طیور، باغ وحش‌ها، سیرک‌ها و... شدت و جدیت نظارت مانند حوزه تحقیقات زیستی و پزشکی نیست (۳). از این رو امروزه آنچه در رسانه‌ها و مقالات در مورد حقوق حیوانات منتشر می‌شود، رنگ و بویی غربی دارد، در حالی که قرن‌ها پیش از تصویب این قوانین در دین اسلام رعایت حقوق حیوانات در

تمامی جنبه‌های شناخته‌شده آن زمان به صورت مبسوط بیان شده (۴-۶) و حتی جامعیت آن به نحوی است که بعضاً مسائل امروزی مربوط به حقوق حیوانات را هم شامل می‌شود (۸-۹)، متأسفانه غفلت از بیان آموزه‌های دینی در خصوص حقوق حیوانات گاهی باعث فراموش شدن این آموزه‌ها در امورات روزمره عوام مردم و همچنین در بین دانشگاهیان شده است، مطالعات انجام‌شده در دهه هشتاد خورشیدی در خصوص وضعیت رعایت حقوق حیوانات در آزمایشگاه‌های تحقیقاتی نشان می‌دهد، به دلیل ناآگاهی حرفه‌ای و مذهبی در برخی از آزمایشگاه‌های تحقیقاتی، اصول مربوط به حقوق حیوانات رعایت نشده است (۱۰-۱۱)، حتی پس از افزایش حساسیت در خصوص رعایت اصول اخلاقی در کار با حیوانات، عملاً درصد کمی از آزمایشگاه‌های تحقیقاتی به رعایت این قوانین پایبندند و این موضوع عمده‌تاً از نظارت ناکافی بر عملکرد آزمایشگاه‌ها و همچنین ناآگاهی مذهبی افراد در خصوص حقوق حیوانات از دیدگاه دینی ناشی می‌شود (۱۲-۱۳). ضعف در انتقال مفاهیم والای اخلاقی دین در حوزه‌ها، از جنبه‌های مختلف به ضعف و فقر فرهنگی در جامعه منجر می‌شود، به نحوی که باعث بروز پدیده‌های زشت اجتماعی همچون حیوان آزاری، تخریب محیط زیست، آسیب به منابع طبیعی و... خواهد شد. با این‌که آموزه‌های دین اسلام در حوزه‌های مختلف بسیار متعالی و انسانی است، اما شناخت ناکافی آن در سطح جامعه به دلیل عدم آموزش مناسب و کافی علاوه بر آسیب‌های اجتماعی ذکرشده، دستاویزی برای نمایش چهره‌ای خشن از دین اسلام نیز شده است، به نحوی که از رفتارهای ناشی از جهل نسبت به قوانین اسلام در رعایت حقوق حیوانات و محیط زیست در جهت اسلام ستیزی و اسلام هراسی بهره برداری می‌شود (۱۴)، این در حالی است که قرن‌ها قبل از تدوین قوانین اخلاقی در خصوص رعایت حقوق حیوانات، پیروان دین اسلام ملزم به رعایت اصول اخلاقی در برخورد با حیوانات بوده‌اند. این مطالعه با هدف تطبیق حقوق حیوانات در بیانیه جهانی با آموزه‌های اسلامی صورت گرفته است.

۲. ملاحظات اخلاقی

صداقت و امانتداری در تحلیل و توصیف یافته‌های ارائه‌شده در این تحقیق، به همراه حفظ اصالت متون رعایت شده است.

۳. مواد و روش‌ها

این پژوهش، مطالعه‌ای تطبیقی بین آموزه‌های دین اسلام درباره حقوق حیوانات و بیانیه یونسکو در این خصوص است. محورهای اصلی مورد بررسی در این تحقیق بر اساس بیانیه یونسکو شامل موارد ذیل است: احترام به حق حیات حیوانات، پرهیز از رنج و آزار حیوانات، پرهیز از اسیرکردن آن‌ها، الزام نگهداری حیوانات در شرایط مناسب، ممانعت از انجام دادن اعمال زجرآور بر روی حیوانات، پیشگیری از کشتار بی‌دلیل آن‌ها، احترام به محیط زیست حیوانات، تأمین امنیت آن‌ها و توجه به آموزش حقوق حیوانات در جامعه. این تحقیق بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و جستجو در وب (در پایگاه‌های علمی معتبر خارجی و داخلی Google Scholar، Web Knowledge، PubMed، IranMedex، Magiran و SID)، به صورت تحلیلی و توصیفی انجام گرفته است و اصل صداقت و امانتداری در گزارش‌ها و ارجاعات در تمامی متن رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش در دو بخش قابل ارائه و بررسی است: بخش اول دیدگاه‌های فلاسفه غربی در خصوص حقوق حیوانات از یونان باستان تا به امروز؛ بخش دوم مقایسه بین قوانین مربوط به رفتار با حیوانات بر اساس بیانیه جهانی حقوق حیوانات و آموزه‌های دین اسلام با استناد به احادیث و روایات اسلامی است.

۴-۱. بخش اول یافته‌ها: فلاسفه یونان باستان عموماً حقی برای حیوانات قائل نبوده‌اند. برای مثال، در نظام فکری ارسطو، تنها انسان با بهره‌گیری از عقلانیت در بالاترین نقطه سلسله مراتب طبیعی قرار می‌گیرد و سایر جانداران ابزاری برای او

تلقی می‌شوند و از لحاظ اخلاقی اصل و قاعده مشخصی نیز برای برخورد و استفاده از آن‌ها وجود ندارد. به طور کلی در فلسفه یونان باستان در زمینه مباحث اخلاقی مربوط به حیوانات شاید بتوان تنها از فیثاغورث به عنوان فیلسوف مدافع حقوق حیوانات نام برد، وی خوردن حیوانات را همانند هم‌نوع خواری عملی زشت و وحشیانه می‌دانست (۱۵).

در قرن پنجم میلادی آگوستین بیان کرد: چون انسان تنها موجود صاحب عقل است، اختیاردار و مالک مطلق می‌باشد و سایر موجودات در حکم وسیله‌ای صرف برای مرتفع‌ساختن نیازهای وی خواهند بود و انسان هیچ‌گونه وظیفه‌ای در قبال حیوانات بر عهده ندارد (۱۶).

دکارت در قرن هفدهم با پیریزی فلسفه کارترین و مطرح کردن جمله «می‌اندیشم پس هستم» ضمن استحکام‌بخشیدن به دیدگاه‌های فیلسوفان غربی قبل از خود، حیوانات را از قلمرو اخلاق خارج می‌کند. دکارت بر این نکته تأکید دارد که تنها انسان به دلیل داشتن سیستم زبانی کامل، که نتیجه بهره‌مندی از عقل و به تبع آن روح است، علاوه بر بعد مادی دارای بعد معنوی نیز هست. این ویژگی باعث تمایز انسان از حیوان می‌شود و او را از این‌که صرفاً مجموعه‌ای سازمان‌یافته از اندام‌ها باشد و در حد یک ماشین محسوب گردد، رهایی می‌بخشد، خلاصه این‌که از نظر دکارت حیوانات فاقد آگاهی، علاقه و احساس کامیابی‌اند و استفاده از آن‌ها هیچ منافاتی با اصول اخلاقی ندارد (۱۷-۱۸).

کانت بعد از دکارت، مسیر وی را با روشی جدید ادامه می‌دهد. او در آثار خود از یک جهت به وجود بعضی تشابهات و تمایلات مشترک انسان و حیوان، که انگیزه و نیروی محرکه انجام‌دادن یا انجام‌ندادن کاری محسوب می‌شوند، اشاره کرده و از سوی دیگر با قاطعیت می‌گوید: تنها انسان است که با بهره‌گیری از اراده برآمده از عقل قادر به کنترل و انتخاب نوع و کیفیت اعمال خویش است، در حالی که حیوان تنها با اتکا بر غریزه عمل می‌کند (۱۹). کانت قاطعانه انسان را تنها فاعل مطلق که می‌تواند نسبت به هم‌نوع خود دارای وظایف مستقیم

اخلاقی باشد معرفی می‌کند و این‌گونه نتیجه می‌گیرد که چون حیوانات فاعل اخلاقی قلمداد نمی‌شوند. بنابراین مشمول توجهات مستقیم اخلاقی نیز نمی‌گردند. با وجود این، او درباره کیفیت رفتار با حیوانات به توجهات غیر مستقیم اخلاقی اشاره کرده و بر این عقیده است که کیفیت رفتار با حیوانات بر چگونگی رفتار انسان‌ها بایکدیگر به صورت غیر مستقیم تأثیر می‌گذارد. بنابراین بهتر است انسان برخوردی خوب با حیوانات را در پیش گیرد تا بتواند با هم‌نوع خویش نیز به نیکی رفتار کند (۲۰).

از اواخر قرن هفدهم و اوایل قرن هیجدهم میلادی کم‌کم نظریاتی مخالف نظریات غالب در مورد نبود حق قانونی برای حیوانات در غرب شکل می‌گیرد. برای مثال، ژان لاک، در اثر خود به نام «اندیشه‌هایی درباره آموزش و پرورش» بیان می‌کند: حیوانات، اگرچه فاقد عقلانیت‌اند، ولی قادر به حس و درک محیط پیرامون خود هستند و دارای سطحی از ادراک امور مثبت و منفی‌اند. از این رو خشونت و اعمال رفتارهای غیر اخلاقی غیر ضروری نسبت به آن‌ها توجیه اخلاقی ندارد (۲۱). در قرن هیجدهم، ژان ژاک روسو بیان می‌کند: هرچند حیوانات نیروی تعقل و آگاهی ندارند، اما در زمینه قابلیت‌های احساسی تا حد زیادی مشابه انسان هستند. از این رو انسان نسبت به آن‌ها وظایفی دارد و حداقل این‌که نباید با آنان بدرفتاری کند. او در اثر خود به نام «گفتار در باب نابرابری» بیان کرده است: حیوانات نیز دارای درجه خاصی از توانایی اندیشیدن هستند (۲۲).

بنتهام بر این عقیده بود که آنچه باید معیار و ملاک چگونگی برخورد ما با دیگران باشد، توانایی درک هرگونه تجربه مثبت و یا منفی است و نه صرف عقلانی‌بودن آن. او اظهار داشت تنها ظرفیتی که در هنگام اعطای حقوق اخلاقی باید ملاک قرار گیرد، قابلیت دردکشیدن و احساس کردن لذت است و باید تمامی موجوداتی که قابلیت درک درد و لذت را دارند، از جمله حیوانات در این خصوص مد نظر قرار گیرند (۲۳). در قرن ۱۹ میلادی آرتور شوپنهاور در حمایت از حقوق حیوانات، از نظام

اخلاقی کانت انتقاد و اعلام کرد، مستثنی کردن حیوانات از ملاحظات اخلاقی کاری اشتباه است (۲۴). با ادامه فعالیت‌های حامیان اخلاق حیوانات در دهه ۷۰ میلادی فیلسوفانی همچون تام ریگان و پیتر سینگر این حرکت را به اوج خود رساندند تا جایی که امروزه حیوانات از طریق دو مکتب رفاه و حقوق حیوانات در عرصه اخلاق مطرح می‌شوند و ارزش اخلاقی دارند (۲۵). در نهایت بیانیه جهانی حقوق حیوانات در سال ۱۹۷۸ در شورای مرکزی یونسکو در شهر اریس اعلان شد. مفاد این بیانیه را اتحادیه بین‌المللی حقوق حیوانات در سال ۱۹۸۹ مورد تجدید نظر قرار داد و در سال ۱۹۹۰ به رییس مجمع عمومی یونسکو تسلیم کرد و در همان سال نیز منتشر شد (۲۶).

۴-۲. بخش دوم یافته‌ها: بیانیه حقوق حیوانات منتشرشده در سازمان جهانی یونسکو در ۱۰ ماده به حقوق حیوانات و الزامات رعایت آن پرداخته است، در این تحقیق با بررسی منابع احادیث، کتب فقهی و مقالات مرتبط با اخلاق اسلامی و حقوق حیوانات بیش از شصت مورد، حدیث، روایت و حکم فقهی معتبر و مستند که مستقیماً بر رعایت حقوق حیوانات تأکید می‌کند، یافت شد. خلاصه منتخبی از احادیث و روایت متناظر با بیانیه یونسکو در خصوص حقوق حیوانات در جدول ۱ آورده شده است.

بر اساس آنچه در ماده یک و دو بیانیه حقوق حیوانات یونسکو آمده است حق حیات برای حیوانات باید محترم شمرده شود، این موضوع در دین اسلام نیز محترم شمرده شده است (ردیف ۱ و ۲ جدول) و پیامبر (ص) نیز به کسانی که بیهوده جانداران را می‌کشند، هشدار سخت داده و آنان را از محاکمه آخرت با خبر ساخته است (۴-۵).

ماده سه بیانیه به عدم رفتار خشونت‌آمیز با حیوانات و مرگ بدون درد آن‌ها اشاره می‌کند. رسول خدا (ص) نیز از هر نوع شکنجه حیوان بسیار ناراحت می‌شدند و به مدارا و مهربانی با حیوانات سفارش و از آزار آن‌ها و حتی از ناسزاگویی نپه می‌کردند (۶-۷، ۲۷). در خصوص کشتن حیوانات نیز در

اسلام، خصوصاً در باب ذبح حیوانات دستورات مفصّلی داده شده که همگی با تأکید بر حداقل درد، رنج و وحشت حیوان است. از عاملی در کتاب «حقوق الحيوان فی الاسلام» در خصوص ذبح چنین آمده است: چاقو را از حیوان مخفی کند و حیوان شاهد آماده‌سازی چاقو نباشد، از چاقوی تیز استفاده شود و عمل ذبح سریع انجام گیرد، حیوانی را مقابل حیوان دیگر ذبح ننماید، پیش از خروج کامل روح حیوان را پوست نکنند و سلاخی نکنند (ردیف ۳ جدول (۸، ۲۶).

در ماده ۴ بیانیه به حق آزادی حیوانات و عدم شکار و صید آن‌ها برای تفریح تأکید شده است. در خصوص زندگی آزادانه حیوانات نیز دستورات اسلامی متعددی وجود دارد که حبس و زندانی کردن حیوانات را جایز نمی‌داند. برای نمونه، رسول خدا (ص) از اسیرکردن حیوانات ناراحت می‌شدند و از این کار برحذر می‌داشتند، حتی اسارت سگ را کاری نادرست دانسته و موجب عذاب آخرت شمرده‌اند (۸، ۲۷). در باب شکار و صید نیز توصیه مؤکد شده صرفاً در حالت اضطرار و رفع حاجت شکار جایز است و شکار از روی تفریح و سرگرمی از نظر اسلام حرام است. در این خصوص در کتاب «وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة» از حر عاملی چنین آمده است: شکار حیوانات برای تفریح و بدون احتیاج حرام است. به همین دلیل کسی که برای تفریح به شکار می‌رود، سفرش معصیت است و باید نماز را در این سفر تمام بخواند (۸). شکار در اسلام دستورات مفصّلی دارد و در احادیث و روایات به مباحثی همچون حرمت شکار در حال احرام، زمان شکار، وسیله شکار، ضرورت شکار و... پرداخته شده است که در این روایات و احکام رعایت حقوق حیوانات به خوبی دیده می‌شود (ردیف ۴ جدول (۳۴). محتوای ماده پنج بیانیه حقوق حیوانات، به مراقبت از حیوانات اشاره دارد. در اسلام نیز توصیه‌های مؤکد و جدی برای تأمین مایحتاج حیوانات وابسته به انسان وجود دارد (ردیف ۵ جدول). بر صاحبان حیوانات لازم است که برای آن‌ها وسایل زندگی و رفاه (مأوا، آب و غذا) فراهم کنند، در صورتی که چهارپایان بچه دارند، بر صاحبان آن‌ها لازم است که تمام

شیرشان را ندوشند و به اندازه‌ای که برای بچه آن‌ها کافی باشد، باقی بگذارند، در جایی که آب پیدا نمی‌شود، اگر مقداری آب همراه دارد که اگر با آن وضو بگیرد، حیات حیوانی به سبب تشنگی به خطر می‌فتد، باید آب را به حیوان بدهد و برای نماز تیمم کند، مالک زنبور عسل باید امکانات رفاهی را برای آن فراهم کند و در زمان برداشتن عسل باید به اندازه احتیاج زنبور، عسل در کندو باقی گذارد، مالک کرم ابریشم باید نیازهای زندگی آن را تأمین کند (۵).

ماده ۶ بیانیه به رعایت حقوق جانوران در انجام پروژه‌های آزمایشگاهی اشاره دارد، هرچند در هزار و چهارصد سال پیش در خصوص انجام آزمایش‌های علمی روی حیوانات بحثی وجود نداشته و حدیث یا روایتی که مستقیماً به این مورد اشاره کند طبیعتاً نمی‌تواند وجود داشته باشد، اما محتوای اصلی ماده ۶ بیانیه تجاوزنکردن به حقوق حیوانات و آزار نرساندن به آنان است، از این جنبه احادیث و روایات متعددی برای رعایت حقوق و حرمت حیوانات وجود دارد که به دو مورد از آن در ردیف ۶ جدول اشاره شده است.

بخشی از ماده ۷ و ۸ مشابه ماده ۴ به پیشگیری از کشتار بی‌دلیل جانوران اشاره دارد و متناظر با این موضوع احادیث منتخب قبلاً ارائه شد. بر اساس آموزه‌های اسلامی، انسان از آزاررساندن به هر جاننداری منع شده است؛ در مورد کشتار هم صرفاً در خصوص حیوانات موذی و آسیب‌رسان مجوز داده شده است، ولی به این شرط آنکه به نحو شایسته و بدون رنج، درد و سریع باشد (۵)، اما در مورد پرهیز از آلوده‌سازی و تخریب زیستگاه نیز در اسلام احادیث و روایاتی وجود دارد که به دو مورد آن در جدول اشاره شده است.

بند نهم از بیانیه به وظیفه قانونگذار و دولت‌ها در خصوص حفظ حقوق حیوانات اشاره دارد. بدیهی است هنگامی که رسول خدا به عنوان حاکم جامعه اسلامی بر حفظ حقوق حیوانات دستود داده‌اند، حاکمان اسلامی نیز باید تابع و پیرو سیره نبوی باشند و به تبع آن دولت‌های اسلامی نیز مکلف به رعایت حقوق حیوانات خواهند بود، هرچند در منابع اسلامی

نیز صراحتاً بر وظیفه حاکم اسلامی در خصوص نظارت و اقدام برای رعایت حقوق حیوانات تأکید شده است (۳۲-۳۱). در بند دهم از بیانیه به لزوم آموزش حقوق حیوانات در دوران کودکی اشاره شده است، متأسفانه با وجود احادیث و روایات متعدد و متواتر در اسلام در خصوص اهمیت علم آموزی (۳۶-۳۵) و تأکید بر آموزش حقوق حیوانات در دوران کودکی (۳۳)، در کشور اقدام جدی و ضروری صورت نگرفته است (۳۷).

۵. بحث

در احادیث و روایات اسلامی موارد متعددی از رعایت حقوق حیوانات مشاهده می‌شود که گاهی هشدار در خصوص توجه به رعایت حقوق حیوانات به حدی جدی است که آن را به تکلیف شرعی شبیه می‌نماید. تعدد احادیث و روایات در مورد حقوق حیوانات بسیار زیاد است به نحوی که در این مجال نمی‌گنجد که همه آن‌ها آورده شود. از همین اشاره اندک مشخص است که قرن‌ها قبل از آنکه فلاسفه غربی در خصوص حقوق حیوانات نظر مثبتی ارائه کنند یا بیانیه‌ای در این باره صادر شود، حقوق حیوانات در دین اسلام و فقه اسلامی کاملاً به رسمیت شناخته شده بود (۱۲). بر اساس یافته‌ها و با نگاهی به تاریخ منابع اسلامی که به صورت مدون و رسمی نسبت به انتشار آموزه‌های صدر اسلام اقدام کرده‌اند، شکی باقی نمی‌ماند که در حوزه حقوق حیوانات تمدن اسلام نسبت به تمدن غرب پیش‌تاز بوده (۲۹-۲۸، ۳۰، ۳۴)، حتی هنوز نیز در برخی زمینه‌ها پیش‌تاز است. برای مثال، پرداخت دیه یا کفاره در صورت آسیب‌زدن به حیوانات (۳۸) و نهی از دشنام و لعن به حیوان (۲۷) که در قرن بیست و یکم و در بیانیه یونسکو هنوز به این موضوعات اشاره‌ای نشده است. از سوی دیگر بحث ضمانت اجرایی این قوانین است که در این زمینه دین بی‌رقیب است، چراکه انسان دیندار و متعهد خود را در همه حال مکلف به رعایت قوانین دینی از جمله حقوق حیوانات می‌داند، حقوقی که گاهی آنچنان مورد تأکید و

حمایت قرار گرفته که تکلیف شرعی قلمداد شده و حتی در مواردی انجام واجبات و ترک محرمات را به دلیل رعایت حق حیوان، تحت‌الشعاع قرار می‌دهد، مانند انجام تیمم به جای وضو به جهت صرف آب برای رفع عطش حیوان یا اجازه دخل و تصرف در مال غیر برای نجات جان حیوان گرفتار شده (۵)، اما نکته قابل تأمل این‌که بر اساس دهمین ماده از بیانیه بین‌المللی حقوق حیوانات، که مدارس را به آشنا کردن کودکان با حقوق حیوانات مکلف می‌کند، متأسفانه تحقیقات نشان می‌دهد در کشور ما در بخش آموزش‌های مذهبی در دوران مدرسه این موضوع کم‌رنگ‌تر از حد مورد انتظار است (۳۷).

۶. نتیجه‌گیری

رعایت نکردن اصول اخلاقی در رفتار با حیوانات در جامعه ناشی از بی‌توجهی‌های صورت گرفته در بیان آموزه‌های دینی و انتقال مفاهیم متعالی اخلاق زیستی است، چراکه مشاهده می‌شود بسیاری از افرادی که به انجام واجبات و ترک محرمات پایبندند، در برخورد با حیوانات رفتاری خلاف آموزه‌های اسلامی دارند، در صورتی که آموزه‌های مذهبی در مورد حقوق حیوانات و در مفهومی گسترده‌تر در مورد محیط زیست از کودکی آموزش داده شود، فرد خود را ملزم به رعایت آن خواهد دانست، حتی اگر هیچ‌گونه نظارت و کنترلی بر عملکرد وی وجود نداشته باشد. ضعف در انتقال مفاهیم والای اخلاق دینی در حوزه اخلاق زیستی، به گسترش فقر فرهنگی جامعه در این موضوع منجر شده و باعث بروز پدیده‌های زشت اجتماعی همچون تخریب محیط زیست، تخریب منابع طبیعی و ذخیره گاه‌های زیستی، حیوان‌آزاری و... خواهد شد. جا دارد با توجه به برخورداری ایرانیان از پیشینه غنی فرهنگی و مذهبی در خصوص رعایت حقوق حیوانات و اخلاق زیستی، برنامه‌ای جامع برای افزایش آگاهی و آشنایی با مفاهیم والای اخلاقی در این خصوص در سطح مؤسسات آموزشی کشور فراهم شود.

۷. تشکر و قدردانی

از همکاران و دوستانی که با ارائه نظرات و راهنمایی‌های خود ما را یاری نموده‌اند، سپاسگزاریم.

۸. سهم نویسندگان

امیرعباس مینایی‌فر: ایده‌پرداز و نویسنده مقاله.
ناصر صادقیان: مترجم منابع عربی و بررسی‌کننده اصالت احادیث و روایات.
محمدحسن دشتی خویدکی: همکاری در ترجمه منابع انگلیسی و همکاری در تألیف.

۹. تضاد منافع

در این پژوهش تضاد منافی وجود ندارد.

جدول ۱: مقایسه تطبیقی مواد بیانیه حقوق حیوانات با احادیث و روایات متناظر آن در اسلام

بیانیه حقوق حیوانات یونسکو	منتخب حدیث یا روایت معادل آن در اسلام
ماده ۱: تمامی حیوانات دارای حقوق مساوی برای زندگی کردن تحت عنوان تعادل زیستی هستند. این حقوق مساوی، گونه‌های مختلف و خاصی را تحت‌الشعاع قرار نمی‌دهد.	پیامبر (ص): «هر حیوانی - پرنده یا غیر پرنده - که به ناحق کشته شود، در روز قیامت از قاتل خود شکایت خواهد کرد» (۴).
ماده ۲: به حق زندگی تمامی حیوانات باید احترام گذاشته شود.	حضرت محمد (ص): «اگر کسی گنجشکی را بیهوده بکشد، آن گنجشک در قیامت به خدا شکایت می‌کند که: فلانی مرا بیهوده کشت، بدون آنکه از این کشتن سودی ببرد» و طبق روایت دیگری، حیوان شکوه می‌کند که خدایا! از قاتل من بپرس که چرا بی‌جهت مرا کشتی؟» (۵).
ماده ۳: ۱- حیوانات نباید در معرض برخوردهای بد و اعمال بی‌رحمانه قرار گیرند؛ ۲- اگر نیاز به کشتن حیوانی باشد، این عمل باید آنی، بدون درد صورت گیرد؛ ۳- باید با جسد حیوان با شایستگی برخورد شود.	پیامبر اسلام (ص): «به صورت حیوان‌ها نزدیک و آن‌ها را لعن ننمایید، چون خدا بر لعن‌کننده حیوان‌ها لعن می‌فرستد و او را از رحمتش دور می‌کند» (۶، ۲۷). امیرالمؤمنین (ع) به متصدی دریافت مالیات جانداران فرمود: «کسی را برای تحویل گرفتن و آوردن حیوان وکیل کن که خشونت نداشته باشد و اجحاف بر حیوان ننماید، آن‌ها را خسته نکند و با حیوانی که سم او شکافته یا در راه رفتن خود را می‌کشد، ملایمت کند» (۷). پیامبر (ص) این‌گونه به حقوق حیوان مذبح تصریح کرده‌اند: «خداوند احسان و نیکوکاری را بر همه چیز نوشته است، پس شما هر زمانی که می‌خواهید حیوانی را بکشید، به طور شایسته‌ای بکشید و هرگاه خواهید ذبح کنید، نیکو ذبح نمایید» (۲۷).
ماده ۴: ۱- حیوانات وحشی حق زندگی و تولید مثل آزادانه در محیط طبیعی زیستگاهشان را دارند؛ ۲- محرومیت طولانی‌مدت از آزادی برای حیوانات وحشی، شکارکردن و ماهی‌گرفتن تجربی به عنوان سرگرمی و نیز هرگونه استفاده از حیوانات وحشی به دلایلی که حیاتی نباشد، مغایر با این حق بنیادی است.	رسول خدا (ص): «کسی که حیوانی (سگی) را اسیر نماید، هر روز از عمل او قیراطی کم می‌شود. همچنین در سخنی دیگر حبس حیوان را باعث عذاب شدید آخرت بیان کرده‌اند» (۸). پیامبر (ص) از شکارکردن در ایام مخصوص (تولید مثل) نهی می‌فرمود و خودش نیز هرگز شکار نکرد (۵).
ماده ۵: ۱- هر حیوانی که به انسان وابسته است، باید به شایستگی نگهداری و مراقبت گردد؛ ۲- حیوانات وابسته به انسان تحت هیچ شرایطی نباید به طور غیر منصفانه‌ای ترک و یا کشته شوند؛ ۳- هرگونه ازدیاد نسل و استفاده از حیوانات باید طبق احترام به ساختار ویژه فیزیولوژی و رفتاری آن‌گونه باشد؛ ۴- در نمایشگاه‌ها، نمایش‌ها و فیلم‌هایی که حیوانات در آن شرکت دارند، باید منزلت آن‌ها محترم شمرده شود و عاری از هر خشونت باشد.	از امام علی (ع) نقل شده است که رسول خدا (ص) فرمودند: «تمیزکردن استراحتگاه و دادن آب و علف به حیوان (اسب) برای رضای خدا، در روز قیامت جزء اعمال نیک انسان محاسبه می‌شود» (۲۶). متناظر با بند چهارم بیانیه رسول خدا (ص) از به جنگ‌انداختن حیوان‌ها نهی فرمودند: «خدای تعالی کسی را که حیوان‌ها را به جان هم می‌اندازد تا با هم بجنگند، لعن کرده است» (۵).
ماده ۶: ۱- هرگونه آزمایش زجرآوری بر روی حیوانات، چه به صورت فیزیکی و چه روحی تجاوز به حقوق حیوانات محسوب می‌گردد؛ ۲- روش‌های جایگزین باید پیشرفته بوده و اصولی انجام گیرند.	ابن حبان نقل می‌کند که از رسول خدا سؤال شد آیا الاغ را با مادیان جفت بیندازیم تا برای ما قاطر بزیاید؟ فرمودند: نه، این کار را کسانی انجام می‌دهند که آگاهی ندارند (۲۸). پیامبر (ص): «ملعون است، ملعون است، کسی که حیوانی را مورد آزار قرار دهد، یعنی خیر و رحمت رحمان، شامل حال چنین فردی نمی‌شود» (۲۹).

ماده ۷ و ۸ بیانیه حقوق حیوانات مجدداً بر پیشگیری از کشتار بی‌دلیل جانداران و تخریب زیستگاه آنان تأکید کرده است. بحث کشتار و شکار مختصراً در کنار بند چهارم این بیانیه بحث شد. و اما در خصوص رعایت حرمت زیستگاه و زیان‌رساندن به نسل موجودات زنده به دو حدیث اکتفا می‌شود: امام صادق (ع) از رسول خدا (ص) نقل می‌کنند: «وقتی که پاسی از شب بگذرد، کمتر بیرون بروید و از تردهای غیر ضروری در معابر بهره‌یزید، زیرا خداوند ریزموجوداتی دارد که در آن ساعت، آن‌ها را در زمین می‌پراکند، ممکن است آن‌ها زیر پایتان لگدمال شوند» (۳۰). پیامبر (ص): «آب هم ساکنانی و آبیانی دارد، با ادرار کردن در آب، آنان را اذیت نکنید» (۳۱).	ماده ۷: هرگونه عمل غیر ضروری که باعث مرگ حیوانی گردد یا هرگونه تصمیمی که منجر به این عمل گردد، جنایت علیه زندگی تلقی می‌گردد.
ماده ۸: ۱- هر گونه عمل مغایر با بقای گونه‌های حیوانات وحشی و یا هرگونه تصمیمی که منتهی به این امر گردد، کشتار دسته جمعی تلقی می‌گردد؛ ۲- کشتار حیوانات وحشی، آلوده کردن و نابودی زیستگاه‌هایشان قتل عام محسوب می‌گردد.	
در صورتی که مالک هر حیوانی به تأمین نیازهای آن اقدام نکند، بر حاکم لازم است که او را به این وظیفه اجبار کند، در صورتی که خود حاکم نتواند این کار را انجام دهد، باید افراد دیگر به این وظیفه اقدام، و حیات آن حیوان را حفظ کنند (۳۲-۳۱). در قانون اسلامی کشتن حیوانات در برخی مکان‌ها و زمان‌ها ممنوع است و حتی برای شکننده تخم پرند و یا کشنده یک کک، کفاره و گاهی دیه معین شده است (۵).	ماده ۹: ۱- شرایط قانونی ویژه حیوانات و حقوق آنان توسط قانون مشخص می‌شود؛ ۲- محافظت و حفظ امنیت حیوانات بر عهده سازمان‌های دولتی است.
پیامبر اکرم (ص): «هر کس مسأله شرعی از احادیث ما پیرامون حلال و حرام و مسائل دینی‌اش را بیاموزد، خدای تعالی هزار گناه او را بیامزد و به عدد هر مویی که در بدنش قرار دارد، برایش حج مقبول می‌نویسد» (۳۳).	ماده ۱۰: مراکز تربیتی و مدارس مکلف به آموزش مطالبی مبتنی بر احترام گذاشتن، مراعات و درک حیوانات از دوران کودکی به شهروندان می‌باشند.

References

1. Jahed M. Ethics and Animals: Approaches and Theories. *Bioethics Journal* 2013; 3(10): 163-190. [Persian]
2. Shahbazi A. Animal rights: reflection on theory and practice. *Journal of Law Research* 2011; 14(36): 27-56. [Persian]
3. Zare-Bidaki M, Rezaein M, Ali-Abasi P. A Review on the Ethical Issues of Animal Research. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences* 2012; 11: 575-598. [Persian]
4. Mohammadi Reyshari M. Mizan Alhekme. Qom: Dar al-Hadis Press; 2000. Vol.3 p.1346. [Persian]
5. Ahmadi Khah A. Animal Rights in the Way of the Prophet. *Journal of Marefat* 2012; 21(182): 97-110. [Persian]
6. Al-Motaqi alhendi A. Kanz al-Aemal fi Sonan al-Aqval va al-Afaal. Beirut: Al-Resale Press; 1981. Vol.15 p.37-38. [Arabic]
7. Shahidi SJ. A translate of Nahj-Albalaghe. Tehran: Science and Culture Press; 1995. p.284. [Persian]
8. Hor Ameli M. Vasaal al-Shiah ela thasil masael al-Shariah. Beirut. Dar al-Ehya Press; 1981. Vol.16 p.240-251. [Arabic]
9. Bukhari M. Sahih al-Bukhari. Beirut: Dar al-Feker Press; 1979. Vol.3 p.62-67. [Arabic]
10. Mobasher M, Abolghasemzadeh N, Bothaei F, Aramesh K, Larijani B. Awareness, attitude and function toward ethical principles in research using laboratory animals. *Ethics in Science and Technology* 2007; 2(1): 7-16. [Persian]
11. Mobasher M, Sasani P, Aldavood SJ, Aramesh K, Larijani B. Revising the laboratory animal ethical guideline. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine* 2012; 5(1): 70-111. [Persian]
12. Naeini A, Rabbani M. Animal rights from the perspective of the Qur'an and hadith. *Daneshvar Journal* 1999; 7(26): 43-50. [Persian]
13. Ahmadi-Noorbakhsh S, Mirabzadeh Ardakani E, Mirsanei SM, Aldavood SJ. Necessities for ethical supervision on laboratory animal researches in Iran. *Daneshvar* 2016; 23(123): 69-83.
14. Sabbaghian A, Khaksar AM. The Signs of Islamophobia in England. *Political Sociology of Islamic World* 2016; 4(1): 133-157. [Persian]
15. Jason CH. Animals, agency and class: Writing the history of animals from below. *Human Ecology Review Journal* 2007; 14(1): 101-12.
16. Preece R, Fraser D. The status of animals in biblical and Christian thought: A study in colliding values. *Journal of Society and Animal* 2000; 8(1): 245-263.
17. Capizzi JE. Consciousness in human and nonhuman animals. *National Catholic Bioethics Journal* 2008; 8(1): 32-42
18. Armstrong S, Botzler RG. Environmental Ethics: Divergence and Convergence. 3rd ed. New York: McGraw-Hill; 2003. p.536.
19. Skidmore J. Duties to animals: the failure of Kant's moral theory. *Journal of Value Inquiry* 2001; 35(4): 541-559.
20. Bustos K. Defending a Kantian conception of duties to self and others. *Journal of Value Inquiry* 2008; 42(2): 241-254.
21. Behnammanesh SH, Omani Samani R. Animal status in the history of philosophy and ethics. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine* 2012; 5(2): 24-31. [Persian]
22. Wolloch N. Rousseau and the love of animals. *Philosophy and Literature Journal* 2008; 32(2): 293-302.
23. Benett RM, Anderson J, Blaney RJP. Moral intensity and willingness to pay concerning farm animal welfare issues and the implications for agricultural policy. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 2002; 15(2): 187-202.
24. Köster V. The assessment of animal welfare in tropical livestock production: Ethical and scientific issues. Berlin: Humboldt University of Berlin; 2005. p.497.
25. Sumner LW. Animal welfare and animal rights. *Journal of Medicine and Philosophy* 1988; 13(2): 75-159.
26. Rezaee P. A look at animal rights from Nahjolabalghe perspective. *Journal of Moral Knowledge* 2010; 3(1): 145-158. [Persian]
27. Arab Baghi SH. Daaem al-Islam. Tehran: Aftab Press; 1950. p.4. [Arabic]
28. Ebn Habban M. Sahih ibn Habban. Beirut: Al-Resaleh Press; 1992. Vol.10 p.536. [Arabic]

29. Sadough M. Al-Khesal. Edited by Ghaffari A. Qom: Jame Modaressin Publishing; 1981. p.129. [Arabic]
30. Mofid M. Al-Mazar. Edited by Abtahi SMB. Beirut: Dar Al-Mofid Press; 1992. p.64. [Arabic]
31. Nouri Tabarsi H. Mostadrak al-Vasael ela Mostanbet al-Masael. Qom: Al al-Bayte Press; 1985. Vol.1 p.271. [Arabic]
32. Akhavan AH. Attitude to animal rights in relation to human beings in Islam. *Journal of Darshayee az Maktab Islam* 2011; 31(8): 67-73. [Persian]
33. Feizoleslam Esfahani SA, Movahedin KH, Feizoleslam SA. Banader Al-Behar. Tehran: Dar al-Kotob al-Eslamieh Press; 2012. p.4, 9. [Persian]
34. Toussi M. Al-Nahaye fi Mojarad al-Feqh va al-Fatava. Tehran: Tehran University Press; 1964. Vol.2 p.594. [Arabic]
35. Drayati M. Mojam al-Alfaz goralalhekam va Dorarolkalem. Qom. Maktabalalam Eslami Press; 1993. p.150, 421. [Persian]
36. Koleini M. Osoule Kafi. Translated and Edited by Kamerehei MB. Tehran: Center of Islamic History and Education Study Press; 1995. Vol.1 p.32, 36, 52. [Persian]
37. Abbasi S, Yarigholi B, Abbasi Chobtarash M. Assessing the Status of Animal Rights Components in Elementary School Textbooks. *Bioethics Journal* 2019; 9(33): 65-76.
38. Nazari Tavakoli S. Animals; Protective Laws and Limits on Productivity in Islam. Mashhad: Islamic Research Institute Press; 2008. p.57. [Persian]

BEJ

Bioethics Journal

2020; 10(35): e5

Journal Homepage: <http://journals.sbmu.ac.ir/en-be>

ORIGINAL RESEARCH

A Comparative Study of Animal Rights Based on Islamic Teachings

Amir Abbas Minaeifar^{1*} , Nasser Sadeghian² , Mohammad Hassan Dashty Khavidaki³

1. Assistant Professor, Department of Biology, Payame Noor University, Tehran, P.O.Box 19395-3697, Iran.

2. MSc. Department of Theology, Payame Noor University, Tehran, P.O.Box 19395-3697, Iran.

3. Assistant Professor, Department of Physical Education, Payame Noor University, Tehran, P.O.Box 19395-3697, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article history:

Received: 06 December 2019

Accepted: 30 May 2020

Published online: 19 July 2020

Keywords:

Bioethics

Islam

Animal Right

* Corresponding Author: Amir Abbas Minaeifar

Address: Department of Biology, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Postal Box: 19395-3697

Tel: 021 2248 5257

Email: aamineifar@pnu.ac.ir

ABSTRACT

Background and Aim: The belief in animal rights in Europe and in scientific research is a relatively new topic and has a history of less than 300 years, while more than a thousand years ago, animal rights were recognized in Islam, this study aimed to compare the Universal Declaration and the Islamic teachings on animal rights.

Materials and Methods: This is a descriptive and analytical study, based on indicators of animal welfare and safety, respect for their right to life and etc. it compares Islamic teachings with UNESCO Declaration on Animal Rights, and written based on library and network search in various valid sources on animal rights, this research done by Observe the principle of honesty and loyalty in all reports and citations.

Findings: After examining the views of Western philosophers on animal rights, which showed that it took centuries for animal rights to be recognized in the West, the second part of the findings compared the content of the 10-article animal rights statement published in UNESCO with the Islamic documents.

Ethical Considerations: In compiling this research, preserving the originality of the texts, honesty and fidelity have been respected.

Conclusion: The weakness of bioethics education will lead to bad social behaviors such as environmental degradation, animal abuse and so on. Given the rich cultural and religious background of animal rights and bioethics, there is a need to develop a comprehensive program to teach bioethics concepts at the level of educational institutions in our country.

© Copyright (2018) Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Cite this article as:

Minaeifar AA, Sadeghian N, Dashty Khavidaki MH. A Comparative Study of Animal Rights Based on Islamic Teachings. *Bioethics Journal* 2020; 10(35): e5.